संविधानसभा
संवैधानिक अभिलेख अध्ययन तथा निक्यौंल समिति
संबैधानिक समिति, अवधारणापत्र र प्रारम्भिक मस्यौदा सम्बन्धी प्रतिवेदन अध्ययन समितिको प्रतिवेदन र विवाद समाधान सम्बन्धमा गठित उपसमितिको प्रतिवेदन अध्ययन उप समिति

मितिः २०७१।०१।२२

प.सं.: २०७०/०७१

च.नं.

विषय : प्रतिवेदन पेश गरेको ।

माननीय सभापति ज्यू

संवैधानिक अभिलेख अध्ययन तथा निक्यौंल समिति,

संविधानसभा ।

संवैधानिकअभिलेख अध्ययनतथानिक्यौंल समितिको मिति २०७०।१२।३० को निर्णय अनुसार तत्कालीन संविधान सभाका समितिहरु मध्ये संबैधानिक समिति र विवाद समाधानउपसमितिकोप्रतिवेदनमा रहेको मस्यौदामा समावेश गर्ने विषयमध्ये सहमति र असहमतिकाविषयनिक्यौंल गरी प्रतिवेदन पेश गर्न गठन भएको यस उपसमितिले संबैधानिक समिति र विवाद समाधानउपसमितिकोविषयगतअवधारणापत्र तथाप्रारम्भिक मस्यौदाको प्रतिवेदन, २०६६, अवधारणा पत्र र प्रारम्भिक मस्यौदा सम्बन्धीप्रतिवेदनअध्ययन समितिको प्रतिवेदन, २०६७ र संविधान सभाको मिति २०६७।१०।१२ को वैठकबाट भएको निर्णयलाई आधार बनाई सहमति र असहमतिकाविषयनिक्यौंल गरी यो प्रतिवेदन समिति समक्ष प्रस्तुतगरिएको व्यहोरा अनुरोध गर्दछु ।

(भीमबहादुर रावल)

संयोजक

संविधान सभा

संविधान अभिलेख अध्ययन तथा निक्यौंल समिति

संबैधानिक समिति, अवधारणापत्र र प्रारम्भिक मस्यौदा सम्बन्धी प्रतिवेदन अध्ययन समितिको प्रतिवेदन र
विवाद समाधान उपसमितिको प्रतिवेदन अध्ययन उपसमितिको प्रतिवेदन,२०७१

धारा/ सि.नं	विषय	सहमति भएको विषय	असहमति भएको विषय	कुन तहमा कुन रुपमा सहमति /असहमति भएको	समितिको निक्यौंल	कैफियत
१.	**प्रस्तावना**	*(संविधानसभाका सबै समितिहरुबाट संविधानको समग्र पक्षमा अवधारणापत्र र प्रारम्भिक मस्यौदा तयार गर्ने कार्य सम्पन्न भई सुझाव र निर्देशन सहित मस्यौदा एकीकरणको लागि संविधानसभाले संवैधानिक समितिमा पठाई नसकेको अहिलेको अवस्थामा भावी संविधानको मूल मर्म र समग्र सार खिच्ने गरी प्रस्तावनाको मस्यौदा गर्न सकिने अवस्था रहेन । संविधानको समग्र मस्यौदा तयार गर्ने क्रममा पूर्णता दिने गरी अहिले प्रारम्भिक रुपमा यो मस्यौदा प्रस्तुत गरिएको छ ।)* हामी सार्वभौमसत्ता सम्पन्न नेपाली जनता; नेपालको स्वतन्त्रता, सार्वभौमिकता, भौगोलिक अखण्डता र राष्ट्रिय एकता, स्वाधीनता एवं स्वाभिमानलाई अक्षुण राख्दै; सामन्ती, निरंकुश, केन्द्रिकृत, एकात्मक र	लोकतन्त्र, शान्ति, मानवअधिकार र अग्रगामी परिवर्तनका लागि गरिएका ऐतिहासिक सशस्त्र संघर्ष, शान्तिपूर्ण जनआन्दोलन र मधेश आन्दोलन तथा नेपाली जनताको त्याग, बलिदान र शहिदहरुलाई सम्मान गर्दै;	*२०६७।०।१२ को संविधान सभाको निर्णय*	*प्रस्तावनाको अनुच्छेद १, २, ४, ५, ८ र ९ मा सहमति भएको र प्रस्तावनाको अनुच्छेद ३ ,६ र ७ मा असहमति भएको देखिएकोले राजनीतिक संवाद समितिमा पठाउने ।*	प्रस्तावनासंग सम्बन्धित <u>प्रश्नावली</u> १. प्रस्तावनाको अनुच्छेद ३ मा माओवादी जनयुद्ध लगायत सबै आन्दोलनको नाम उल्लेख गर्ने वा माओवादी जनयुद्ध लगायत सबै आन्दोलनको नाम व्याख्यात्मक टिप्पणीमा राख्ने वा माओवादी जनयुद्ध व्याख्यात्मक टिप्पणीमा पनि नराख्ने ? २. प्रस्तावनाको अनुच्छेद ६ मा 'जनताको समानुपातिक समावेशी' भन्ने शब्दहरुको सट्टा 'बहुलवादमा आधारित' भन्ने शब्दहरु राख्ने वा नराख्ने ?

		पितृसत्तात्मक राज्य व्यवस्थाले सृजना गरेका विभेद र उत्पीडनको पीडालाई **अनुभूति** गर्दै; बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुधार्मिक, बहुसाँस्कृतिक तथा क्षेत्रीय विविधतायुक्त विशेषतालाई आत्मसात गरी विविधता बीचको एकता, सामाजिक साँस्कृतिक ऐक्यबद्धता, सहिष्णुता र सद्भावलाई संरक्षण एवं प्रवर्द्धन गर्ने प्रण गर्दै; वर्गीय, जातीय, क्षेत्रीय, भाषिक, धार्मिक, लैङ्गिक र वर्ण व्यवस्थाजन्य जातपात र छुवाछूत लगायत सबै प्रकारका विभेद **र उत्पीडन**को अन्त्य गरी आर्थिक समानता, सम्पन्नता र सामाजिक न्याय सुनिश्चित गर्न समानुपातिक समावेशी र सहभागितामूलक मान्यताको आधारमा समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने संकल्प गर्दै; सामन्तवादका सबैखाले अवशेषहरुको अन्त्य गर्दै संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्थाको माध्यमद्वारा दीगो शान्ति, समृद्धि र विकासको आकांक्षा पूरा गर्न संविधानसभा मार्फत यो संविधान निर्माण गरी जारी भएको घोषणा गर्दछौं ।	जनताको प्रतिस्पर्धात्मक वहुदलीय लोकतान्त्रिक समानुपातिक समावेशी शासन व्यवस्था, नागरिक स्वतन्त्रता, मौलिक अधिकार, मानव अधिकार, बालिग मताधिकार, आवधिक निर्वाचन, प्रेस स्वतन्त्रता, **स्वतन्त्र र उत्तरदायी न्यायपालिका** तथा कानूनी राज्यको अवधारणा लगायतका लोकतान्त्रिक मूल्य र मान्यतालाई अवलम्वन गरी समाजवादको आधार निर्माण गर्न प्रतिवद्ध रहदै; राष्ट्रिय अखण्डतालाई अक्षुण्ण राखी जनताको आत्मनिर्णयको अधिकार, स्वायत्तता र स्वशासनको अधिकारलाई आत्मसात गर्दै;			३. अनुच्छेद ७ मा आत्मनिर्णयको अधिकारको परिभाषा, सो को प्रयोगको विधि र यस अन्तर्गत गर्न पाईने र नपाईने कुराहरु स्पष्ट पारेर परिमार्जन गर्नु पर्ने वा नपर्ने ? (बोल्डमा राखिएका शब्दहरु तत्कालीन संविधान सभाको निर्णयानुसार परिमार्जन गरिएको ।) *अनुच्छेद ८ छलफलमा रहेको यो विषयलाई राज्यपुनर्संरचना तथा राज्यशक्तिको बाँडफाँड समिति र राज्यको शासकीय स्वरुप निर्धारण समितिबाट तयार हुने प्रतिवेदनको प्रसङ्गमा अझै छलफल गर्ने सहमति भएको)*
२.	**१.संविधान मूल कानून**	(१) यो संविधान नेपालको मूल कानून हो । यस संविधानसँग बाझिने कानून बाझिएको हदसम्म अमान्य हुनेछ । (२) यस संविधानको पालना गर्नु र संविधान		*२०६७।०।१२ को संविधान सभाको निर्णय*	*सहमति भएको देखिएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।*	

		बमोजिमका दायित्व पूरा गर्नु सबैको कर्तव्य हुनेछ ।				
३.	**२.सार्वभौमसत्ता र राजकीयसत्ता**	(१) नेपालको सार्वभौमसत्ता र राजकीयसत्ता नेपाली जनतामा निहित रहेकोछ । (२) नेपाली जनताले नेपालको सार्वभौमसत्ता र राजकीयसत्ताको प्रयोग यस संविधानमा व्यवस्था भएबमोजिम गर्नेछन् ।		*२०६७।१०।१२ को संविधान सभाको निर्णय*	*सहमति भएको देखिएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।*	
४.	**३.राष्ट्र**	बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुधार्मिक, बहुसाँस्कृतिक विशेषतायुक्त, समान आकाङ्क्षा र नेपालको राष्ट्रिय स्वतन्त्रता, अखण्डता, राष्ट्रिय हित तथा समृद्धिप्रति आस्थावान् रही एकताको सूत्रमा आवद्ध सबै नेपाली जनता समष्टि रूपमा राष्ट्र हो ।		*२०६७।१०।१२ को संविधान सभाको निर्णय*	*सहमति भएको देखिएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।*	
५.	**४.नेपाल राज्य**	(१) नेपाल स्वतन्त्र, अविभाज्य, सार्वभौमसत्ता सम्पन्न, धर्मनिरपेक्ष, समावेशी **लोकतन्त्रात्मक** समाजवाद उन्मुख, गणतन्त्रात्मक, **बहुजातीय** राज्य हो जसलाई संक्षिप्तमा नेपाल भनिनेछ । (२) नेपाल राज्यभित्र अनुसूची-१ मा उल्लेख भएबमोजिमका संघीय इकाईहरू रहनेछन् । (३) नेपालको क्षेत्र देहाय बमोजिम हुनेछः- (क) यो संविधान प्रारम्भ हुँदाका बखतको क्षेत्र, र (ख) यो संविधान प्रारम्भ भएपछि प्राप्त हुने क्षेत्र ।		*२०६७।१०।१२ को संविधान सभाको निर्णय*	*सहमति भएको देखिएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।*	तत्कालीन संविधान सभाको निर्णयानुसार परिमार्जन गरिएको ।
६.	**५.राष्ट्रभाषा :**			*२०६७।१०।१२ को संविधान सभाको निर्णय*	साँस्कृतिक र सामाजिक ऐक्यबद्धताको आधार निर्धारण समितिको प्रतिवेदनमा सहमति भए अनुसार गर्न *संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने*	यो विषय साँस्कृतिक र सामाजिक ऐक्यबद्धताको आधार निर्धारण समितिको प्रतिवेदनमा समावेश भएको ।

					।	
७.	**६.राष्ट्रिय झण्डा**	(१) सिम्रिक रङ्गको भुइँ र गाढा नीलो रङ्गको किनारा भएको दुई त्रिकोण अलिकति जोरिएको, माथिल्लो भागमा खुर्पे चन्द्रको बीचमा सोह्रमा आठ कोण देखिने सेतो आकार र तल्लो भागमा बाह्र कोणयुक्त सूर्यको सेतो आकार अङ्कित भएको, परम्परागत झण्डा नेपालको राष्ट्रिय झण्डा हो । (२) नेपालको राष्ट्रिय झण्डा बनाउने तरिका र तत्सम्बन्धी अरु विवरण अनुसूची-२ मा उल्लेख भएबमोजिम हुनेछ ।		*२०६७।१०।१२ को संविधान सभाको निर्णय*	*सहमति भएको देखिएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।*	
८.	**७.राष्ट्रिय गान र निशाना छाप**	(१) नेपालको राष्ट्रिय गान अनुसूची-३ मा उल्लेख भएबमोजिम हुनेछ ।	(२) नेपालको निशाना छाप अनुसूची-४ मा उल्लेख भएबमोजिम हुनेछ । सो निशाना छाप आवश्यकता अनुसार ठूलो वा सानो आकारको बनाउन सकिनेछ र त्यसमा नेपाल सरकारबाट निर्धारित रङ्गको प्रयोग हुनेछ ।	*२०६७।१०।१२ को संविधान सभाको निर्णय*	*उपधारा (१) मा सहमति भएको देखिएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।* *उपधारा (२) मा अन्य समितिको प्रतिवेदन अनुसार हुनु पर्ने भएकोले संवैधानिक राजनीतिक संवाद तथा सहमति समितिमा पठाउने ।*	*(प्रदेशको आफ्नो छुट्टै निशाना छाप हुने वा नहुने विषय राज्यपुनर्संरचना तथा राज्यशक्तिको बाँडफाँड समितिको प्रतिवेदनमा निर्णय भए अनुसार गर्नु पर्ने ।)*
९.	**८.संविधान संशोधन :**	(२) उपधारा (१) को अधीनमा रही यस संविधानको कुनै धारालाई संशोधन वा खारेज गर्ने विधेयक संघीय विधायिकाको कुनै पनि सदनमा प्रस्तुत गर्न सकिनेछ । त्यस्तो विधेयक नेपाल सरकार, **संघीय व्यवस्थापिकाको सदस्य** वा कुनै संघीय इकाईका विधायिकाबाट पेश हुन सक्नेछ । तर उपधारा (१) लाई संशोधन गरिने छैन । (३) .... (४) .... (५) उपधारा (२) बमोजिम पेश भएको विधेयक सम्बन्धित सदनमा प्रस्तुत भएको ३० दिनभित्र सर्वसाधारण जनताको जानकारीको लागि	(१) जनतामा निहित सार्वभौमसत्ता, गणतन्त्रात्मक व्यवस्था, विधिको शासन, स्वतन्त्र न्यायपालिका, मौलिक अधिकार, मानव अधिकार, प्रेस स्वतन्त्रता, बहुलवाद, बहुदलीय प्रतिष्पर्धा, वालिग मताधिकार र आवधिक निर्वाचन सम्बन्धी मूल्य र मान्यताहरुको प्रतिकूल हुने गरी यो संविधान संशोधन गर्न सकिने छैन । (७) उपधारा (६) बमोजिम सहमतिका लागि पेश भएको विधेयक बहुमत संघीय इकाईका	*२०६७।१०।१२ को संविधान सभाको निर्णय*	उपधारा (१) असहमतिको विषय भएकोले *संवैधानिक-राजनीतिक संवाद तथा सहमति समितिमा पठाउने ।* *साविकको उपधारा (३) र (४) हटाइएको ।* *उपधारा (२), (५), (६), (८) र (९) सहमति भएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।*	**यो धारासंग सम्बन्धित प्रश्नावली** ४.उपधारा (१) संग सम्बन्धित प्रश्नावली देहायको विषयको प्रतिकूल असर पर्ने गरी संविधान संशोधन हुन नसक्ने भन्ने व्यवस्था राख्ने वा नराख्ने ? क) सार्वभौमसत्ता ख) राष्ट्रिय स्वाधिनता ग) संघीयता घ) बहुलवाद

		सार्वजनिक रुपमा प्रकाशन गर्नुपर्नेछ । (६) उपधारा (२) बमोजिम पेश भएको विधेयक कुनै संघीय इकाईको सीमाना परिवर्तन र धारा .....मा उल्लिखित संघीय इकाईको एकलौटी अधिकारको विषयसँग सम्बन्धित भएमा संघीय विधायिकामा प्रस्तुत भएको ३० दिनभित्र संघीय इकाईका विधायिकाको सहमतिका लागि पठाउनु पर्नेछ । तर उपधारा (२) बमोजिम पेश भएको विधेयक कुनै निश्चित संघीय इकाईको मात्र सरोकारको विषयसँग सम्बन्धित भएमा सम्बन्धित संघीय इकाईको विधायिकाको सहमति पर्याप्त हुनेछ । (८) उपधारा (२) बमोजिम पेश भएको संघीय इकाईका विधायिकाको सहमति आवश्यक नपर्ने विधेयक वा उपधारा (७) बमोजिम संघीय इकाईका विधायिकाबाट सहमति प्राप्त भएको विधेयक संघीय विधायिकाका प्रत्येक सदनमा सो सदनको तत्काल कायम रहेका सम्पूर्ण सदस्य संख्याको कम्तीमा दुईतिहाई सदस्यहरूको बहुमतबाट पारित भएमा राष्ट्रप्रमुखको स्वीकृतिका लागि पेश गरिनेछ । (९) राष्ट्रप्रमुखले उपधारा (८) बमोजिम स्वीकृतिका लागि पेश भएको विधेयक प्राप्त भएको मितिले १५ दिनभित्र स्वीकृत गर्नेछ । *(विधायिका एक सदनात्मक हुने वा दुई सदनात्मक हुने, त्यसको नाम के हुने भन्ने विषय अर्को समितिको कार्यक्षेत्रमा रहेकोले त्यहाबाट निर्णय भई आएबमोजिम विधायिकाको नाम राख्नु पर्ने हुन्छ ।)*	विधायिकाले तीन महिनाभित्र तत्काल कायम रहेका सम्पूर्ण सदस्यहरूको बहुमतबाट स्वीकृत वा अस्वीकृत गरी सोको जानकारी संघीय विधायिकामा पठाउनु पर्नेछ । तर कुनै संघीय इकाईको विधायिका विघटन भएको अवस्था रहेछ भने त्यस्तो विधायिका गठन भई पहिलो बैठक बसेको मितिले तीन महिनाभित्र स्वीकृत वा अस्वीकृत गरी पठाउनु पर्नेछ।		*साविकको उपधारा (७) असहमतिको विषय भएकोले संवैधानिक-राजनीतिक संवाद तथा सहमति समितिमा पठाउने ।*	ङ) धर्म निरपेक्षता च) स्थानीय स्वायत्तता र स्वशासन, छ) समानुपातिक समावेशी ज) आदिवासीको अग्राधिकार **यो धारासंग सम्बन्धित प्रश्नावली** ५. धारा ८ को उपधारा (७) मा उल्लेख गरिएको विधेयक पछि रहेको "वहुमत संघीय इकाईको विधायिकाको" भन्ने शब्दहरुको सट्टा "५०% भन्दा वढी जनताको प्रतिनिधित्व गर्ने संघीय इकाईको विधायिकाले" भन्ने शब्द थप्ने वा नथप्ने ? बोल्ड गरिएका शब्दहरु तत्कालीन संविधानसभाको निर्णयानुसार परिमार्जन गरिएको ।
१०.	**९.जनमत संग्रहसंग सम्वन्धी व्यवस्था**	**(१) यस संविधानमा अन्यत्र व्यवस्था भएकोमा वाहेक राष्ट्रिय महत्वको कुनै विषयमा जनमत संग्रहवाट निर्णय गर्न आवश्यक छ भनी संघीय व्यवस्थापिकाले तत्काल कायम रहेका सम्पूर्ण सदस्यहरुको दुई तिहाई सदस्यको**		*२०६७।१०।१२ को संविधान सभाको निर्णय*	*सहमति भएको देखिएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।*	तत्कालीन संविधानसभाको मिति २०६७/१०/१२ को निर्णय र निर्देशन बमोजिम थप गरिएको

		वहुमतबाट निर्णय गरेमा त्यस्तो विषयमा जनमत संग्रहवाट निर्णय लिन सकिने छ । **(२) जनमत संग्रह सम्बन्धी अन्य व्यवस्था कानूनद्वारा निर्धारित भए बमोजिम हुनेछ ।**				यो व्यवस्था संविधानको मस्यौदाको उपयुक्त स्थानमा राख्ने ।
११.	**१०.राजनीतिक दलको गठन, दर्ता र सञ्चालन**	(१) समान राजनैतिक विचारधारा, दर्शन र कार्यक्रममा प्रतिवद्ध व्यक्तिहरूले धारा ……….(मौलिक हकमा राजनीतिक दल खोल्ने स्वतन्त्रता सम्बन्धी) अन्तर्गत बनेको कानूनको अधीनमा रही राजनीतिक दलको गठन गरी सञ्चालन गर्न र आफ्नो विचारधारा, दर्शन र कार्यक्रमप्रति जनसाधारणको समर्थन र सहयोग प्राप्त गर्नको लागि त्यसको प्रचार र प्रसार गर्न, गराउन वा सो प्रयोजनका लागि अन्य कुनै काम गर्न सक्नेछन् । (२) उपधारा (१) बमोजिम गठन भएका राजनीतिक दलले प्रचलित कानून बमोजिमको कार्यविधि पूरा गरी निर्वाचन आयोगमा दल दर्ता गराउनु पर्नेछ । (३) उपधारा (२) बमोजिम दल दर्ताको लागि निवेदन गर्दा राजनीतिक दलको विधान, घोषणापत्र, नियमावली र वार्षिक लेखापरीक्षण प्रतिवेदन लगायत कानूनमा व्यवस्था भएबमोजिमका अन्य कुराहरु पेश गर्नु पर्नेछ । (४) उपधारा (२) बमोजिम दल दर्ताको लागि निवेदन दिंदा कुनै पनि राजनैतिक दलले देहायका शर्तहरू पूरा गर्नु पर्नेछ :- (क) राजनीतिक दलको विधान र नियमावली लोकतान्त्रिक हुनु पर्छ, (ख) राजनीतिक दलको विधान वा नियमावलीमा कम्तीमा पाँच वर्षमा एक पटक सो दलका संघीय र संघीय इकाई तहका प्रत्येक पदाधिकारीहरूको निर्वाचन हुने व्यवस्था हुनु पर्छ, (ग) विभिन्न स्तरका कार्यकारिणी समितिमा		*२०६७।१०।१२ को संविधान सभाको निर्णय*	*सहमति भएको देखिएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।*	

		नेपालको विविधतालाई प्रतिविम्बित गर्ने गरी समावेशी सहभागिताको व्यवस्था गरिएको हुनु पर्छ, (घ) दलको विधानमा दलका सदस्यहरूलाई अनुशासित तुल्याउने प्रभावकारी व्यवस्था गरिएको हुनु पर्छ । (५) कुनै राजनीतिक दलको नाम, उद्देश्य, चिन्ह वा झण्डा देशको धार्मिक वा साम्प्रदायिक एकतालाई खलल पार्ने वा देशलाई विखण्डित गर्ने प्रकृतिको रहेछ भने त्यस्तो राजनीतिक दल दर्ता हुने छैन । (६) प्रादेशिक इकाई स्तरमा समेत राजनीतिक दल स्थापना, दर्ता र सञ्चालन हुन सक्नेछन् ।				
१२.	**११.राजनीतिक दललाई प्रतिबन्ध लगाउन बन्देज**	(१) धारा ९ बमोजिम राजनीतिक दलको गठन गरी सञ्चालन गर्न र आफ्नो विचारधारा, दर्शन र कार्यक्रमप्रति जनसाधारणको समर्थन र सहयोग प्राप्त गर्नको लागि त्यसको प्रचार र प्रसार गर्ने कार्यमा कुनै प्रतिबन्ध लगाउने गरी बनाइएको कानून वा गरिएको कुनै व्यवस्था वा निर्णय यो संविधानको प्रतिकूल मानिनेछ र स्वतः अमान्य हुनेछ । (२) कुनै एउटै राजनीतिक दल वा एकै किसिमको राजनीतिक विचारधारा, दर्शन वा कार्यक्रम भएका व्यक्तिहरूले मात्र निर्वाचन, देशको राजनीतिक प्रणाली वा राज्य व्यवस्था सञ्चालनमा भाग लिन पाउने वा सम्मिलित हुन पाउने गरी बनाएको कानून, गरिएको कुनै व्यवस्था वा निर्णय यस संविधान प्रतिकूल मानिनेछ र स्वतः अमान्य हुनेछ ।		*२०६७।१०।१२ को संविधान सभाको निर्णय*	*सहमति भएको देखिएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।*	
१३.	**१२.राजनीतिक दलको रूपमा निर्वाचनको लागि मान्यता प्राप्त गर्न दर्ता**	(१) निर्वाचनको प्रयोजनको लागि निर्वाचन आयोगबाट मान्यता प्राप्त गर्न चाहने धारा .....बमोजिम दर्ता भएका प्रत्येक राजनीतिक दलले प्रचलित कानून बमोजिमको कार्यविधि पूरा गरी निर्वाचन आयोगमा दर्ता गराउनु पर्नेछ ।		*२०६७।१०।१२ को संविधान सभाको निर्णय*	*सहमति भएको देखिएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।*	

	गराउनु पर्ने	(२) उपधारा (१) बमोजिम दर्ताको लागि निवेदन दिंदा राजनीतिक दलले धारा ९ को उपधारा (३) मा उल्लिखित विवरण खुलाउनुको साथै सोही धाराको उपधारा (४) मा उल्लिखित शर्तहरु समेत पूरा गरेको हुनु पर्नेछ ।				
१४.	**१३.राजनीतिक दल सम्बन्धी अन्य व्यवस्था**	राजनीतिक दलको स्थापना, दर्ता, **सुविधा** र सञ्चालन सम्बन्धी अन्य कुराहरू कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम हुनेछ ।		*२०६७।१०।१२ को संविधान सभाको निर्णय*	*सहमति भएको देखिएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।*	बोल्ड गरिएका शब्दहरु तत्कालीन संविधानसभाको निर्णयानुसार परिमार्जन गरिएको ।
१५.	**१४.संकटकालीन व्यवस्था**	(१) नेपाल राज्यको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता वा कुनै भागको सुरक्षामा युद्ध, बाह्य आक्रमण, सशस्त्र विद्रोह, चरम आर्थिक विशृङ्खलता, प्राकृतिक विपत्ति वा महामारीको कारणले गम्भीर सङ्कट उत्पन्न भएमा नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषदको सिफारिसमा राष्ट्रप्रमुखले नेपाल राज्यभर वा कुनै खास क्षेत्रमा लागू हुने गरी सङ्कटकालीन अवस्थाको घोषणा गर्न वा आदेश जारी गर्न सक्नेछ । **(२) उपधारा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि कुनै प्रदेशमा प्राकृतिक विपत्ति वा महामारीको कारणले गम्भीर संकट उत्पन्न भएमा सम्बन्धित प्रदेश सरकारले नेपाल सरकारसमक्ष यस धारा बमोजिम आंशिक संकटकालिन अवस्थाको घोषणा वा आदेश जारी गर्नको लागि अनुरोध गर्न सक्नेछ ।"** (३) उपधारा (१) बमोजिम गरिएको घोषणा वा आदेश सो आदेश भएको मितिले एक महिनाभित्र अनुमोदनको लागि संघीय विधायिकाका दुवै सदनमा पेश गरिनेछ । **(४) उपधारा (३) बमोजिम अनुमोदनको लागि पेश भएको घोषणा वा आदेश संघीय विधायिकाका दुवै सदनमा तत्काल कायम रहेका सम्पूर्ण**		*२०६७।१०।१२ को संविधान सभाको निर्णय*	*सहमति भएको देखिएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।*	*(संकटकालीन अवस्थाको घोषणा विधायिकाबाट अनुमोदन हुनै पर्ने, विधायिका एक सदनात्मक वा दुई सदनात्मक के हुन्छ र विधायिकाको विघटन सम्बन्धी व्यवस्था रहन्छ वा रहन्न, रहेमा विधायिका विघटन भएको अवस्थामा संकटकालीन अवस्थाको घोषणा भएमा के कसरी अनुमोदनको व्यवस्था मिलाउने भन्ने विषयमा व्यवस्थापिकीय अंगको स्वरुप निर्धारण समितिको प्रतिवेदन र संकटकालीन अवस्थाको घोषणा मन्त्रिपरिषदको सिफारिशमा राष्ट्रप्रमुखबाट हुने वा*

		सदस्य संख्याको कम्तिमा दुई-तिहाइ बहुमतले अनुमोदन गरेमा घोषणा वा आदेश भएको मितिले तीन महिनासम्म लागू रहनेछ । **(५) उपधारा (३) बमोजिम विधायिकाका दुवै सदनमा अनुमोदनको लागि पेश भएको घोषणा वा आदेश उपधारा (४) बमोजिम अनुमोदन नभएमा सो घोषणा वा आदेश स्वतः निष्क्रिय भएको मानिनेछ ।** (६) उपधारा (१) बमोजिमको अवस्था अझै विद्यमान छ भनी उपधारा (४) बमोजिमको म्याद भुक्तान नहुँदै संघीय विधायिकाका दुवै सदनमा तत्काल कायम रहेका सम्पूर्ण सदस्य संख्याको कम्तिमा दुईतिहाइ बहुमतले प्रस्तावद्वारा निर्णय गरी अर्को एक पटक तीन महिनामा नबढाई सो प्रस्तावमा तोकिएको अवधिको लागि सङ्कटकालीन अवस्थाको घोषणा वा आदेशको म्याद बढाउन सक्नेछ । (७) उपधारा (१) बमोजिम सङ्कटकालीन अवस्थाको घोषणा वा आदेश भएपछि त्यस्तो अवस्थाको निवारण गर्न नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषदको सिफारिसमा राष्ट्रप्रमुखले आवश्यक आदेश जारी गर्न सक्नेछ । त्यसरी जारी भएको आदेश सङ्कटकालीन अवस्था बहाल रहेसम्म कानून सरह लागू हुनेछ । (८) नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्को सिफारिसमा राष्ट्रप्रमुखबाट उपधारा (१) बमोजिम सङ्कटकालीन अवस्थाको घोषणा वा आदेश गरिंदा सो घोषणा वा आदेश बहाल रहेसम्मको लागि भाग ... मा व्यवस्था भएका मौलिक हकहरुमध्ये धारा ... मा उल्लेखित हकहरु निलम्बन गर्न सकिनेछ । तर धारा ... बमोजिम संवैधानिक उपचारको हक र बन्दी प्रत्यक्षीकरणको उपचार प्राप्त गर्ने हक निलम्बन गरिने छैन । (९) उपधारा (८) बमोजिम यस संविधानको कुनै				*राष्ट्रप्रमुखले गर्ने विषयमा राज्यको शासकीय स्वरुप निर्धारण समितिको प्रतिवेदन संवैधानिक समितिमा प्राप्त भएपछि निर्णय गर्न उपयुक्त हुन्छ ।) भन्ने टिप्पणी समितिको टिप्पणीमा नै उल्लेख भएको ।* बोल्ड गरिएको व्यवस्था तत्कालीन संविधानसभाको मिति २०६७/१०/१२ को निर्णयानुसार परिमार्जन गरिएको ।

		धारा निलम्बन गरिएकोमा सो धाराले प्रदान गरेको मौलिक हकको प्रचलनको लागि कुनै अदालतमा निवेदन दिन वा त्यस सम्बन्धमा कुनै अदालतमा प्रश्न उठाउन सकिने छैन । (१०) उपधारा (१) बमोजिमको घोषणा वा आदेश बहाल रहेको अवस्थामा कुनै पदाधिकारीले बदनियतसाथ कुनै काम गरेबाट कसैलाई कुनै प्रकारको क्षति भएको रहेछ भने निजले सो घोषणा वा आदेश समाप्त भएको मितिले तीन महिनाभित्र आफूलाई परेको क्षति बापत पीडितले क्षतिपूर्तिको दाबी गरेमा अदालतले कानून बमोजिमको उचित क्षतिपूर्ति भराइदिन र पीडकलाई सजाय गर्न सक्नेछ । (११) उपधारा (१) बमोजिम गरिएको सङ्कटकालीन अवस्थाको घोषणा वा आदेश नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्को सिफारिशमा राष्ट्रप्रमुखबाट सो घोषणा वा आदेश बहाल रहेसम्म जुनसुकै बखत फिर्ता लिन सकिनेछ ।				
१६.	**१५.संवैधानिक परिषद् सम्बन्धी व्यवस्था**		विषयगत समितिको प्रतिवेदनमा छुट्न गएको देखिएको ।	*२०६७।१०।१२ को संविधान सभाको निर्णय*	छलफल नभएकोले *संवैधानिक-राजनीतिक संवाद तथा सहमति समितिमा पठाउन उपयुक्त हुने ।*	*विषयगत समितिहरुबाट प्रस्तावित भई आएको नदेखिएको ।*
१७.	**१६.नेपाली राजदूत र विशेष प्रतिनिधि**		मन्त्रिपरिषद्को सिफारिसमा राष्ट्रप्रमुखले समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तको आधारमा नेपाली राजदूत र कुनै खास प्रयोजनको लागि विशेष प्रतिनिधि नियुक्त गर्न सक्नेछ ।	*२०६७।१०।१२ को संविधान सभाको निर्णय*	*सहमति हुन वांकी देखिएकोले संवैधानिक-राजनीतिक संवाद तथा सहमति समितिमा पठाउने ।*	**यो धारासंग सम्बन्धित प्रश्नावली** ६. नेपाली राजदुत र विशेष प्रतिनिधी नियुक्ती समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तको आधारमा गर्ने वा समावेशी सिद्धान्तको आधारमा गर्ने ?
१८.	**१७.माफी**	मन्त्रिपरिषद्को सिफारिसमा राष्ट्रप्रमुखले जुनसुकै अदालत, विशेष अदालत, सैनिक अदालत वा		*२०६७।१०।१२ को संविधान सभाको*	*सहमति भएको देखिएकोले संविधान मस्यौदा*	

		अन्य कुनै न्यायिक, अर्ध न्यायिक वा प्रशासकीय पदाधिकारी वा निकायले गरेको सजायलाई कानूनमा व्यवस्था भएबमोजिम माफी, मुल्तवी, परिवर्तन वा कम गर्न सक्नेछ ।		*निर्णय*	*समितिमा पठाउने ।*	
१९.	**१८.उपाधि, सम्मान र विभूषण**	(१) मन्त्रिपरिषद्को सिफारिसमा राष्ट्रप्रमुखबाट राज्यका तर्फबाट दिइने उपाधि, सम्मान र विभूषणहरू प्रदान हुनेछन् । (२) नेपालको कुनै नागरिकले कुनै विदेशी मुलुकको सरकारबाट प्रदान गरिने उपाधि, सम्मान वा विभूषण ग्रहण गर्नुअघि नेपाल सरकारबाट स्वीकृति प्राप्त गर्नु पर्नेछ ।		*२०६७।१०।१२ को संविधान सभाको निर्णय*	*सहमति भएको देखिएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।*	
२०.	**१९.सरकारी सेवाको गठन**			*२०६७।१०।१२ को संविधान सभाको निर्णय*	राज्यको शासकीय स्वरुप निर्धारण समितिको प्रतिवेदनमा भएको सहमति अनुसार गर्न संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउन उपयुक्त हुने ।	यो विषय राज्यको शासकीय स्वरुप निर्धारण समितिको प्रतिवेदनमा समावेश रहेको ।
२१.	**२०.संवैधानिक निकायका पदाधिकारीहरूको सुनुवाइ र नागरिकता सम्बन्धी व्यवस्था**			*२०६७।१०।१२ को संविधान सभाको निर्णय*	मौलिक अधिकार तथा निर्देशक सिद्धान्त समिति र संवैधानिक निकायको संरचना निर्धारण समितिको प्रतिवेदनमा भएको सहमति अनुसार गर्न संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउन उपयुक्त हुने ।	*पदाधिकारीको नागरिकता सम्बन्धि व्यवस्था मौलिक अधिकार तथा निर्देशक सिद्धान्त समिति र सुनुवाई सम्बन्धि व्यवस्था संवैधानिक निकायको संरचना निर्धारण समितिको प्रतिवेदनमा परेको ।*
२२.	**२१. सन्धि वा सम्झौताको अनुमोदन, सम्मिलन, स्वीकृति वा समर्थन :**			*२०६७।१०।१२ को संविधान सभाको निर्णय*	राष्ट्रिय हितको संरक्षण समितिको प्रतिवेदनमा समावेश रहेको ।	राष्ट्रिय हितको संरक्षण समितिको कार्य क्षेत्रभित्र परेको ।

	संङक्रमणकालीन व्यवस्था *(नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ खारेज हुने र नयाँ संविधान कार्यान्वयनमा नआईसकेको अवस्थालाई संक्रमणकालीन अवस्था भनिएको हो । हाल भएका संवैधानिक संयन्त्रमा के कस्तो परिवर्तन हुन्छ, तिनीहरुका काम, कर्तव्य र अधिकारमा के कस्तो अन्तर आउँछ र नयाँ संयन्त्र बन्न के कति समय लाग्छ भन्ने विषय स्पष्ट नभईकन संक्रमणकालीन व्यवस्थालाई पूर्णता दिन सकिदैन । विषयगत समितिहरुबाट प्राप्त मस्यौदा र संवैधानिक समितिबाट मस्यौदा एकीकरण भई संविधानको विधेयक तयार गर्ने अवधिसम्म संक्रमणकालीन व्यवस्था अन्तर्गत राखिनु पर्ने अन्य विषयहरु थप गर्नु पर्ने अवस्था आउने भएकोले यो भागलाई अन्तिमसम्म खुला राख्नु पर्ने समितिको सुझाव रहेको ।)*				**यो भागसंग सम्बन्धित प्रश्नावली** १२. संक्रमणकालीन व्यवस्था अन्तर्गत प्रस्तावित व्यवस्थाको सट्टा देहायका प्रावधानहरु थप गर्नुपर्ने वा नपर्ने ? नयाँ संविधान जारी भएको मितिले वढीमा एक महिना भित्र राष्ट्रपति तथा मन्त्रीमण्डलको अन्तरिम व्यवस्था व्यवस्थापिका-संसदको रुपम कायम रहने संविधान सभाले गर्ने । ● संबैधानिक अंगका पदाधिकारीहरु र न्यायाधीशहरुको अन्तरिम व्यवस्था नयाँ संविधान जारी भएको तीन महिना भित्र व्यवस्थापिका-संसदको रुपमा कायम रहने संविधान सभाले गर्ने । ● स्वायत्त प्रादेशिक राज्यहरुको अन्तरिम व्यवस्था नयाँ संविधान जारी भएको तिन महिना भित्र व्यवस्थापिका -संसदको रुपमा कायम रहने संविधान सभाले गर्ने । १३.बाधा अड्काउ फुकाउने अधिकार संक्रमणकालीन भाग अन्तर्गत राख्ने वा नराख्ने ?

						१४.बाधा अड्काउ फुकाउने आदेश व्यवस्थापिका संसदवाट एकमहिना भित्र अनुमोदन गराउनुपर्ने वा नपर्ने १५.संक्रमणकालीन व्यवस्था अन्तर्गत वर्तमान संविधानसभालाई नै व्यवस्थापिकाको रुपमा निरन्तरता दिने तर न्यायाधीश एवं संवैधानिक निकायका पदाधिकारीहरुको हकमा अन्यथा व्यवस्था राखिनुले दोहोरो मापदण्ड अवलम्वन गरेको देखिने हुँदा एकरुपता कायम गरिनुपर्ने वा नपर्ने ?
२३.	**२२.राष्ट्रपति र उपराष्ट्रपति सम्बन्धी व्यवस्था**		यो संविधान प्रारम्भ हुंदाका बखत बहाल रहेका राष्ट्रपति र उपराष्ट्रपति यस संविधान बमोजिम राष्ट्रप्रमुख र उपराष्ट्रप्रमुखको निर्वाचन नभएसम्म कायम रहनेछन् ।	*२०६७।०।१२ को संविधान सभाको निर्णय*	*सहमति हुन वांकी देखिएकोले संवैधानिक राजनीतिक संवाद तथा सहमति समितिमा पठाउने ।*	**यो धारा सँग सम्बन्धित प्रश्नावली** ७.राष्ट्रपति र उपराष्ट्रपति सम्बन्धी व्यवस्थाको सट्टामा "यो संविधान प्रारम्भ हुदाँका वखत वहाल रहेका राष्ट्रपति र उपराष्ट्रपति नयाँ संविधान वमोजिम निर्वाचन नभएसम्म कायम रहने र कुनै करणवस पद रिक्त भएमा पदपूर्ति हुने प्रकृया अन्तरिम संविधान वमोजिम हुनेछ" भन्ने व्यवस्था राख्ने वा नराख्ने ? *(संक्रमणकालमा राष्ट्रपति र उपराष्ट्रपतिको पद रिक्त*

						भएमा पूर्ति हुने प्रक्रियालाई पनि शासकीय स्वरुप समितिको प्रतिवेदन प्राप्त भएपछि सोको आधारमा संबोधन गर्नु पर्ने हुन्छ ।)
२४	**२३.मन्त्रिपरिषद् सम्बन्धी व्यवस्था**	(२) यो संविधान बमोजिम मन्त्रिपरिषद् गठन नभएसम्म उपधारा (१) बमोजिमको मन्त्रिपरिषद् कायम रहनेछ ।	(१) यो संविधान प्रारम्भ हुँदाका बखत कायम रहेको मन्त्रिपरिषद् यसै संविधान अन्तर्गत गठन भएको मानिनेछ ।	*२०६७।०।१२ को संविधान सभाको निर्णय*	उपधारा (१) मा *सहमति हुन वांकी देखिएकोले संवैधानिक राजनीतिक संवाद तथा सहमति समितिमा पठाउन उपयुक्त हुने ।* उपधारा (२) मा *सहमति भएको देखिएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।*	**यो धारा सँग सम्बन्धित प्रश्नावली** ८.कार्यकारीणी सम्बन्धी व्यवस्थाको सट्टामा "यो संविधान प्रारम्भ हुदाँका वखत कायम रहेको मन्त्रिपरिषद् यसै संविधान अर्न्तगत भएको संघीय मन्त्रिपरिषद् मानिनेछ" भन्ने व्यवस्था राख्ने वा नराख्ने ? *(संक्रमणकालमा मन्त्रीपरिषद विघटन भएमा पुनः गठन हुने प्रक्रियालाई पनि शासकीय स्वरुप समितिको प्रतिवेदन प्राप्त भएपछि सोको आधारमा संबोधन गर्नु पर्ने हुन्छ ।)*
२५.	**२४.विधायिकी अधिकार**	(२) यो संविधान जारी हुँदाका बखत कायम रहेको व्यवस्थापिका-संसद सचिवालय र सो सचिवालयमा कार्यरत पदाधिकारी र कर्मचारी यसै संविधान बमोजिम कायम हुने संसद सचिवालय र नियुक्ति भएका पदाधिकारी र कर्मचारी मानिनेछन् ।	(१) यस संविधान बमोजिमको संघीय विधायिकाको प्रथम अधिवेशन नबसेसम्म नेपालको विधायिकी अधिकार व्यवस्थापिका-संसदको हैसियतले वर्तमान संविधानसभाले नै प्रयोग गर्नेछ ।	*२०६७।०।१२ को संविधान सभाको निर्णय*	उपधारा (१) मा सहमति हुन वांकी देखिएकोले संवैधानिक राजनीतिक संवाद तथा सहमति समितिमा पठाउने । उपधारा (२) मा *सहमति भएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।*	**यो धारा सँग सम्बन्धित प्रश्नावली** ९.विधायिकी अधिकार सम्बन्धी व्यवस्थाको सट्टामा "यो संविधान वमोजिम निर्वाचित संघीय संसद/व्यवस्थापिका संसदवाट संघिय मन्त्रिपरिषद् गठन नभएसम्म साविकको मन्त्रिपरिषद् कायम रहने छ । तर संघीय

						संसद/व्यवस्थापिका संसदको प्रथम अधिवेशन पश्चात ६० दिन भित्र यस संविधान अर्न्तगतको मन्त्रिपरिषद् गठन हुनेछ ।" भन्ने व्यवस्था राख्ने वा नराख्ने ?
२६.	**२५.न्यायपालिका सम्बन्धी व्यवस्था**	(१) यो संविधान प्रारम्भ हुँदाका बखत कायम रहेका सर्वोच्च अदालत, पुनरावेदन अदालत र जिल्ला अदालतहरू यस संविधान बमोजिमको न्यायपालिकाको संरचना तयार नभएसम्म कायम रहनेछन् । यो संविधान प्रारम्भ हुनुअघि दायर भएका मुद्दाहरू र यो संविधान प्रारम्भ भएपछि दायर हुने मुद्दाहरु तत् तत् अदालतबाट निरूपण गर्न यो संविधानले बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन ।	(२) यो संविधान प्रारम्भ हुँदाका बखत सर्वोच्च अदालत, पुनरावेदन अदालत र जिल्ला अदालतहरूमा बहाल रहेका न्यायाधीशहरू यो संविधानमा व्यवस्था भएबमोजिमको नियुक्ति सम्बन्धी व्यवस्था कार्यान्वयन नभएसम्म आ-आफ्नो पदमा यथावत कायम रहनेछन् ।	*२०६७।१०।१२ को संविधान सभाको निर्णय*	उपधारा (१) सहमतिको विषय भएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने । उपधारा (२) मा सहमति हुन वांकी देखिएकोले संवैधानिक राजनीतिक संवाद तथा सहमति समितिमा पठाउने ।	**यो धारा सँग सम्बन्धित प्रश्नावली** १०. प्रस्तावित धारा २५ को उपधारा (२) मा रहेको 'वहाल रहेका न्यायाधीशहरु' भन्ने शब्दहरु पछि रहेको "यो संविधानमा व्यवस्था भएको नियुक्ति सम्बन्धी व्यवस्था कार्यान्वयन नभएसम्म" भन्ने शब्दहरुको सट्टा "यसै संविधान बमोजिम नियुक्ति भएको मानी आ-आफ्नो पदमा यथावत कायम रहने छन्" भन्ने व्यवस्था राख्ने वा नराख्ने ? (साविकको प्रश्न १०)
२७.	**२६.संवैधानिक निकाय र पदाधिकारीहरू सम्बन्धी व्यवस्था**	(१) यो संविधान प्रारम्भ हुँदाका बखत कायम रहेका संवैधानिक निकाय र पदाधिकारीहरूमध्ये यस संविधानमा उल्लेख नगरिएका संवैधानिक निकाय र पदाधिकारीहरू यो संविधान प्रारम्भ भएपछि कायम रहने छैनन् । (२) यो संविधान प्रारम्भ हुँदाका बखत कायम रहेका संवैधानिक निकायहरू यसै संविधान बमोजिम	(३) यो संविधान प्रारम्भ हुँदाका बखत कायम रहेका संवैधानिक निकायमा कार्यरत पदाधिकारीहरु यो संविधानमा व्यवस्था भएबमोजिमको नियुक्ति सम्बन्धी व्यवस्था कार्यान्वयन नभएसम्म आ-आफ्नो पदमा यथावत कायम रहनेछन् ।	*२०६७।१०।१२ को संविधान सभाको निर्णय*	उपधारा (१) र (२) मा *सहमति भएको देखिएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।* उपधारा (३) मा सहमति हुन वांकी देखिएकोले संवैधानिक राजनीतिक संवाद तथा सहमति समितिमा पठाउने ।	**यो धारा सँग सम्बन्धित प्रश्नावली** ११.धारा २५ को उपधारा (३) मा रहेको 'कार्यरत पदाधिकारीहरु' भन्ने शब्द पछि रहेको "यो संविधानमा व्यवस्था भएको नियुक्ति सम्बन्धी व्यवस्था कार्यान्वयन नभएसम्म" भन्ने शब्दहरुको सट्टा 'यसै

		स्थापना भएको मानिने छन् र प्रचलित कानून बमोजिम ती निकायहरूमा विचाराधीन रहेका विषयहरूलाई निरन्तरता दिन यस संविधानले बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन।				संविधान बमोजिम नियुक्ति भएको मानी आ-आफ्नो पदमा यथावत कायम रहने छन्' भन्ने शब्दहरु राख्ने वा नराख्ने ?
२८.	**२७.वर्तमान कानून लागू रहने**	(१) संविधानसभाद्वारा भए गरेका निर्णय र काम कारबाही यो संविधानसँग नबाझिएको हदसम्म यसै संविधान बमोजिम भए गरेको मानिनेछन् । (२) यो संविधान लागू हुँदाका बखत कायम रहेका कानूनहरू खारेज या संशोधन नभएसम्म कायम रहनेछन् । तर यो संविधानसँग बाझिएको कानून यो संविधान बमोजिमको विधायिकाको पहिलो बैठक बसेको मितिले एक वर्षपछि बाझिएको हदसम्म स्वत: अमान्य हुनेछ ।		*२०६७।०।१२ को संविधान सभाको निर्णय*	*सहमति भएको देखिएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।*	
२९.	**२८.स्थानीय निकाय सम्बन्धी व्यवस्था**	यस संविधानद्वारा व्यवस्था गरिएको स्थानीय निकायको गठन नभएसम्म हाल विद्यमान स्थानीय निकायहरु यथावत कायम रहनेछन् ।		*२०६७।०।१२ को संविधान सभाको निर्णय*	*सहमति भएको देखिएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।*	
३०.	**२९.बाधा अड्काउ फुकाउने अधिकार**		यस संविधान बमोजिम विधायिकाको निर्वाचन भई विधायिकाको बैठक नबसेसम्म यो संविधानको कार्यान्वयन गर्न कुनै बाधा अड्काउ परेमा राष्ट्रप्रमुखले मन्त्रिपरिषद्को सिफारिसमा त्यस्तो बाधा अड्काउ फुकाउन आदेश जारी	*२०६७।०।१२ को संविधान सभाको निर्णय*	यो विषयमा सहमति कायम हुन बांकी देखिएकोले *संवैधानिक-राजनीतिक संवाद तथा सहमति समितिमा पठाउन उपयुक्त हुने ।*	*(यस भागमा लेखिएका कुराहरुमा मन्त्रिपरिषद्को सिफारिसमा राष्ट्रप्रमुखले गर्ने वा राष्ट्रप्रमुखले गर्ने भन्ने विषयमा राज्यको शासकीय स्वरुप समितिको प्रतिवेदन प्राप्त भएपछि मात्र टुंगो लगाउने ।)*

			गर्न सक्नेछ ।			
३१.	**३०.परिभाषा**	(१) विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस संविधानमा,- (क) "धारा" भन्नाले यो संविधानको धारा सम्झनु पर्छ । (ख) "नागरिक" भन्नाले नेपालको नागरिक सम्झनु पर्छ । (ग) "विधेयक" भन्नाले संघीय वा प्रादेशिक विधायिकामा पेश भएको ऐनको मस्यौदा सम्झनु पर्छ । (घ) "पारिश्रमिक" भन्नाले तलब, भत्ता, निवृत्तिभरण र अन्य कुनै किसिमको पारिश्रमिक तथा सुविधा समेत सम्झनु पर्छ । *(परिभाषा गर्नु पर्ने शब्दहरुको पहिचान संविधानको समग्र मस्यौदा तयार भएपछि मात्र यकिन हुने भएकोले अहिले केही शब्दहरुको मात्र परिभाषा प्रस्ताव गरिएको छ ।)* (२) विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस संविधानमा व्यक्त भएका कुराहरूको अधीनमा रही कानून व्याख्या सम्बन्धी प्रचलित कानूनी व्यवस्था नेपाल कानूनको व्याख्यामा लागू भए सरह यस संविधानको व्याख्यामा पनि लागू हुनेछ ।		*२०६७।१०।१२ को संविधान सभाको निर्णय*	*सहमति भएको देखिएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।*	
३२.	**३१.संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ :**		(१) यो संविधानलाई "नेपालको संविधान, २०६७" भनिनेछ । (२) यो संविधानका भाग ... धारा ... बाहेकका अन्य व्यवस्थाहरु सम्वत् दुई हजार सतसठ्ठी साल जेठ महिनाको ... देखि प्रारम्भ	*२०६७।१०।१२ को संविधान सभाको निर्णय*	यो धारामा सहमति हुन बाँकी देखिएकोले संवैधानिक राजनीतिक सम्वाद तथा सहमति समितिमा पठाउने ।	**यो धारासंग सम्बन्धित प्रश्नावली** १६. नामको पछाडी रहेको सम्बत् राख्ने वा राख्न नपर्ने ? १७ समाजवाद उन्मुख गणतन्त्र नेपालको

			हुनेछन् । भाग ... र धारा ... देखि प्रारम्भ हुनेछन् ।			संविधान, २०६७ भनी नाम राख्नुपर्ने वा नपर्ने ? १८. संघीय गणतन्त्र नेपालको संविधान, २०६७ भनी नाम राख्नुपर्ने वा नपर्ने ? १९. जनताको संघीय गणतन्त्र नेपालको संविधान, २०६७ भनी नाम राख्नुपर्ने वा नपर्ने ? २०. गणतन्त्र नेपालको संविधान २०६७ भनी नामाकरण गर्नुपर्ने वा नपर्ने ? २१. संविधानको नाम पछि साल उल्लेख गर्दा नेपाल संवत ११३० उल्लेख गर्नुपर्ने वा नपर्ने ?
३३.	**३२.खारेजी :**	नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३" खारेज गरिएको छ ।		*२०६७।१०।१२ को संविधान सभाको निर्णय*	*सहमति रहेको देखिएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।*	
		अनुसूचीहरु १. नेपाल राज्यभित्र रहने संघीय इकाईहरु अनुसूची - १ (धारा ४ को उपधारा (२) संग सम्बन्धित) **नेपाल राज्यभित्र रहने संघीय इकाईहरु**		*२०६७।१०।१२ को संविधान सभाको निर्णय*	*सहमति रहेको देखिएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।*	
		२. नेपालको राष्ट्रिय झण्डा अनुसूची - २		*२०६७।१०।१२ को संविधान*	*सहमति रहेको देखिएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा*	

		(धारा ६ को उपधारा (२) संग सम्बन्धित) **राष्ट्रिय झण्डा** (क) किनाराभित्रको आकार बनाउने तरिका (१) एउटा सिम्रिक रङ्गको रातो कपडामा तल्लो भागमा चाहिएको जति लम्बाइको रेखा बायाँबाट दाहिनेतिर खिच्ने र यसलाई क ख नाम राख्ने । (२) क बाट सीधा माथि ग सम्म क ख को लम्बाइ जतिमा क ख कै तृतीयांश थप्दा जति हुन्छ त्यति लामो हुने गरी क ग रेखा खिच्ने । क ग मा क बाट क ख को लम्बाइ जति लिई घ चिन्हो लगाउने । ख र घ जोड्ने । (३) ख घ रेखामा ख बाट क ख जति लिई ङ चिन्हो लाउने । (४) ङ हुँदै क ख को समानान्तर पारेर क ग मा पर्ने बिन्दु च बाट शुरु गरी दाहिनेतिर छ सम्म क ख को लम्बाइ जति रेखा खिच्ने । (५) ग र छ लाई जोड्ने । (ख) चन्द्र बनाउने तरिका (६) क ख को चतुर्थांश जति क बाट दाहिनेमा ज चिन्हो लाउने र त्यहाँबाट माथि क ग को समानान्तर पारेर ग छ लाई झ मा छुने रेखा खिच्ने । (७) ग च को आधा ञ बाट क ख को समानान्तर पारेर रेखा दायाँतिर खिची ग छ लाई ट मा छुने । (८) ञ ट र ज झ रेखा		*सभाको निर्णय*	*पठाउने ।*	

		काटिएको ठाउँमा ठ चिन्हो राख्ने । (९) ञ र छ जोड्ने । (१०) ञ छ र ज झ काटिएको बिन्दुमा ड चिन्हो लाउने । (११) ड लाई केन्द्र मानी ख घ रेखालाई न्यूनतम अन्तर पर्ने गरी स्पर्श गर्दा हुने जति दूरी पर्ने गरी ज झ रेखाको तल्लो भागमा ढ चिन्हो लगाउने । (१२) ड मा छोई क ख को समानान्तर रेखा बायाँबाट दायाँतिर खिच्ने र यसले क ग लाई छोएको बिन्दुको नाम ण राख्ने । (१३) ठ केन्द्र लिएर ठ ढ व्यासार्द्धले तल्लो भागमा वृत्त खण्ड खिच्ने र ण ड बाट गएको रेखालाई यसले छोएको दुवै ठाउँमा क्रमशः त र थ नाम राख्ने । (१४) ड लाई केन्द्र मानी ड थ व्यासार्द्धले तल्लो भागमा अर्ध वृत्ताकार त थ लाई छुने गरी खिच्ने । (१५) ढ केन्द्र मानी ढ ड को व्यासार्द्धले त ढ थ वृत्त खण्डको दुवैतर्फ छुने गरी वृत्त खण्ड खिच्ने र यसले त ढ थ लाई छोएको विन्दुहरुको नाम क्रमशः द र ध राख्ने । द ध लाई जोड्ने । द ढ र ज झ काटिएको विन्दुको नाम न राख्ने । (१६) न लाई केन्द्र मानेर व्यासार्द्ध न ध ले त ढ थ को माथिल्लो भागमा दुवै ठाउँमा छुने गरी अर्ध वृत्ताकार खिच्ने । (१७) न लाई केन्द्र मानेर व्यासार्द्ध न				

		ड ले त ढ थ को माथिल्लो भागमा दुवै ठाउँमा छुने गरी वृत्त खण्ड खिच्ने । (१८) यो अनुसूचीको नं. (१६) को अर्ध वृत्ताकार भित्र र नं. (१७) को वृत्त खण्ड बाहिर चन्द्रमाको आठवटा बराबरका कोण बनाउने । (ग) <u>सूर्य बनाउने तरिका</u> (१९) क च को आधा प बाट क ख को समानान्तर पारेर ख ङ मा छुने गरी प फ रेखा खिच्ने । (२०) ज झ र प फ काटिएको विन्दु ब केन्द्र मानेर ड ढ को व्यासार्द्धले वृत्ताकार पूरा खिच्ने । (२१) ब लाई केन्द्र मानेर ठ ढ व्यासार्द्धले वृत्ताकार पूरा खिच्ने । (२२) यो अनुसूचीको नं. (२०) को वृत्ताकार बाहिर र यो अनुसूचीको नं. (२१) को वृत्ताकारभित्र परेको गोल घेराको बीच भागमा सूर्यको बाह्रवटा बराबरका कोणहरु दुई चुच्चाहरुले ज झ रेखामा छुने गरी बनाउने । (घ) <u>किनारा बनाउने तरिका</u> (२३) न ढ को चौडाइ जति गाढा नीलो रङ्गको किनारा झण्डाको आकारको बाहिरी सबैतिरको सीमामा थप्ने, तर झण्डाको पाँच कोणहरुमा चाहिं बाहिरी कोणहरु पनि भित्रै सरहका बनाउने । (२४) झण्डा डोरी लगाई प्रयोग गरेमा माथि बताइएकै पट्टि राख्ने । झण्डा लट्ठीमा घुसार्ने हो भने क ग पट्टि आवश्यक परे जति किनारा चौड्याउने । डोरी वा लट्ठीको				

		प्रयोगमा क ग को पट्टिमा प्वाल राख्ने । स्पष्टीकरण : झण्डा बनाउँदा खिचिएका ज झ द ध, च ङ, ङ घ, ञ छ, ण थ, ञ ट र प फ रेखाहरु कल्पित हुन् । त्यस्तै सूर्यका बाहिरी र भित्री वृत्ताकारहरु तथा खुर्पे चन्द्र बाहेक अरु वृत्त खण्ड पनि कल्पित हुन् । यिनलाई झण्डामा देखाइँदैन ।				
		३. नेपालको राष्ट्रिय गान अनुसूची - ३ (धारा ७ को उपधारा (१) संग सम्बन्धित) **नेपालको राष्ट्रिय गान** सयौ थुँगा फूलका हामी एउटै माला नेपाली सार्वभौम भई फैलिएका मेची-महाकाली । प्रकृतिका कोटीकोटी सम्पदाको आँचल वीरहरुका रगतले स्वतन्त्र र अटल ज्ञानभूमि शान्तिभूमि तराइ पहाड हिमाल अखण्ड यो प्यारो हाम्रो मातृभूमि नेपाल बहुल जाति भाषा धर्म संस्कृति छन् विशाल अग्रगामी राष्ट्र हाम्रो जय जय नेपाल ।		*२०६७।०।१२ को संविधान सभाको निर्णय*	*सहमति रहेको देखिएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।*	
		४. नेपालको निशाना छाप अनुसूची - ४ (धारा ७ को उपधारा (२) संग सम्बन्धित)		*२०६७।०।१२ को संविधान सभाको निर्णय*	*सहमति रहेको देखिएकोले संविधान मस्यौदा समितिमा पठाउने ।*	

		नेपालको निशाना छाप				

खण्ड-२
संविधानसभा, संवैधानिक समितिबाट गठित विवाद समाधान उप-समितिमा भएका सहमतिहरु

संविधानसभामा सहमति कायम नभई बाँकी रहेका विषयहरुमा सहमति कायम गर्नकोलागि संवैधानिक समितिलाई नै जिम्मेवारी दिएपछि संवैधानिक समितिबाट मिति २०६७।११।१३ मा गठित विवाद समाधान उप-समितिले विभिन्न मितिमा मतभेदका विषयहरुमा सहमति कायम गरेको देखिन्छ । संविधान निर्माण कार्यलाई यथाशीध्र सम्पन्न गर्न संवैधानिक राजनीतिक संवाद तथा सहमति समितिबाट सहमति कायम गर्ने क्रममा उक्त सहमतिहरु महत्वपूर्ण हुने हुँदा तपसिल बमोजिम उल्लेख गरिएको छ ।

सि.नं	बैठक संख्या	बैठक मिति	बैठकको निर्णय	कैफियत
१	२	२०६७।११।१७	संघीय व्यवस्थापिकामा प्रतिनिधि सभा र राष्ट्रियसभा दुई सदन रहने नीतिगत सहमति भएको	
२	४	२०६७।११।२०	१. प्रश्न नं. ७ मा रहेको संघीय व्यवस्थापिकाको नामाकरण “व्यवस्थापिका-संसद” राख्ने । २. प्रश्न नं. १२ मा रहेको प्रदेश व्यवस्थापिकाको नाम सम्बन्धमा समितिको प्रतिवेदनमा रहेको “प्रदेशसभा” नै उपयुक्त भएकोले अन्यथा गर्न नपर्ने । ३. प्रश्न नं. १८ र १९ मा रहेको महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, मधेसी र मुस्लिम लगायतका समुदायको प्रतिनिधित्व र विशेषाधिकारको विषयलाई निर्वाचन प्रणाली र प्रश्न नं. ११ सँग आबद्ध गरी पछि टुंगो लगाउने । ४. प्रश्न नं. २४ मा रहेको प्रत्याब्हान सम्बन्धी विषयलाई निर्वाचन प्रणालीसँग आबद्ध गरी पछि टुंगो लगाउने । ५. प्रश्न नं. २५ मा रहेको विषय संघीय व्यवस्थापिका र प्रदेश व्यवस्थापिकाका सदस्यको शपथसँग सम्बन्धित रहेकोले संविधानको अनुसूचीलाई अन्तिम रुप प्रदान गर्दा ध्यान दिने । ६. प्रश्न नं. २७ मा रहेको बहसमा बन्देजसम्बन्धी विषयलाई न्याय प्रणालीसँग सम्बन्धित विषयसँग आबद्ध गरी पछि टुंगो लगाउने । ७. प्रश्न नं. ३२ मा रहेको विषय आत्मनिर्णयको अधिकारसँग सम्बन्धित रहेकोले राज्यको पुनर्संरचना तथा राज्य शक्तिको बाँडफाँड समितिको प्रतिवेदनसँग आबद्ध गरी पछि टुंगो लगाउने । ८. मिति २०६७।११।१७ मा भएको संघीय व्यवस्थापिकामा दुई सदन रहने भन्ने नीतिगत निर्णय र आज भएको माथि बुंदा नं. १ देखि ७ नं. सम्मका निर्णय समेतका आधारमा व्यवस्थापिकीय अंगको स्वरुप निर्धारण समितिको प्रतिवेदनमा टुंगो लाग्न बाँकी प्रश्नहरुमध्ये प्रश्न नं. ६, ७, ८, १२, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१, २२, २३, २४, २५, २६, २७, २८, २९, ३०, ३१, ३२, ३३, ३४ र ३५ मा रहेका विषयहरु विवादित विषयको सूचीमा राखिरहनु आवश्यक नभएकोले सूचीबाट हटाउने । ९. अब व्यवस्थापिकीय अंगको स्वरुप निर्धारण समितिको प्रतिवेदनमा टुंगो लाग्न बाँकी प्रश्न नं. ९, १०, ११ र १३ का विषयमा	

			उपसमितिको अर्को बैठकमा छलफल गर्ने ।	
३	५	२०६७।११।२५	१. संघीय व्यवस्थापिकाको तल्लो सदन विघटन भई निर्वाचनको मिति निर्धारण भएकोमा उक्त मितिमा निर्वाचन हुन नसकेमा स्वतः पुनर्स्थापना हुने व्यवस्था गर्ने वा नगर्ने भन्ने विषय शासकीय स्वरुपको निर्धारणसँग पनि सम्बन्धित रहेकोले उक्त विषयमा छलफल हुँदा ध्यान दिने गरी उक्त प्रश्न सूचीबाट हटाउने । २. संघीय व्यवस्थापिकाका दुवै सदन र प्रदेशसभामा कति सदस्य संख्या हुने भन्ने विषयको अन्तिम टुंगो राज्यको पुनर्संरचना तथा राज्यशक्तिको बाँडफाँड समिति र राज्यको शासकीय स्वरुप निर्धारण समितिको प्रतिवेदन अन्तिम गर्दा गर्न सकिने नै भएकोले अहिले उक्त दुवै प्रश्न विवादित विषयको सूचीबाट हटाउने । ३. संघीय व्यवस्थापिकामा के, कसरी र कस्ता कस्ता वर्ग, समुदाय र क्षेत्रबाट प्रतिनिधित्व गराउने भन्ने प्रश्न निर्वाचन प्रणालीसँग सम्बन्धित रहेको देखिंदा उक्त विषय निर्वाचन प्रणालीमाथि छलफल हुँदा सम्बोधन गर्ने गरी उक्त प्रश्न विवादित विषयको सूचीबाट हटाउने ।	
४	७	२०६७।११।२७	राष्ट्रिय महत्वको पद र अधिकारसँग सम्बन्धित तथा राजनैतिक विषयसँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने विषय र संविधानसँग कानून बाझिएको विषय लगायतका विषय हेर्न अलग्गै संवैधानिक अदालतको स्थापना गर्ने सहमति भएको छ । साथै सर्वोच्च अदालतका प्रधान न्यायाधीश नै संवैधानिक अदालतको पदेन अध्यक्ष हुने समेत सहमति भएको छ । न्याय प्रणाली सम्बन्धी समितिको प्रतिवेदनमा टुंगो लाग्न बाँकी अरु सबै विषयको समेत संबोधन हुने गरी संवैधानिक अदालतको क्षेत्राधिकार, सर्वोच्च अदालतको क्षेत्राधिकार, दुवै अदालतमा रहने न्यायाधीशहरुको संख्या, न्यायधीशहरुको योग्यता लगायतका विषयमा अध्ययन गरी प्रतिवेदन पेश गर्न कार्यदललाई जिम्मेवारी दिने ।	
५	१०	२०६७।१२।८	१. संवैधानिक समितिको प्रतिवेदनमा रहेको संक्रमणकालीन व्यवस्था अन्तर्गत धारा २१ मा रहेको व्यवस्थालाई उपधारा (१) अन्तर्गत राख्ने र उपधारा (२) मा देहाय बमोजिमको व्यवस्था थप गर्ने :- "(२) उपधारा (१) बमोजिम कायम रहेका राष्ट्रपति र उपराष्ट्रपतिको पद कुनै कारणले रिक्त हुन आएमा तत्काल कायम रहेको व्यवस्थापिका-संसदबाट निर्वाचन गरी पदपूर्ति गरिनेछ ।" २. संवैधानिक समितिको प्रतिवेदनमा रहेको संक्रमणकालीन व्यवस्थाअन्तर्गत धारा २२, २३, २४ र २५ मा रहेको व्यवस्था उपयुक्त रहेकोले यथावत कायम राख्ने । प्रश्न नं. २१ देखि २७ सम्मका सबै ७ वटा विषयको संबोधन भएकोले ती विषयहरुलाई टुंगो लाग्न बाँकी विषयको सूचीबाट हटाउने ।	
६	१२	२०६७।१२।१५	कार्यदलका संयाजक लक्ष्मणलाल कर्णले न्यायप्रणाली सम्बन्धी समितिको प्रतिवेदनमा टुंगो लाग्न बाँकी विषयहरुको संबोधन गर्ने सम्बन्धमा तयार भएको प्रस्ताव उपसमितिमा पेश गर्नु भएको र उक्त प्रस्ताव जस्ताको तस्तै अनुसूचीमा राखिएको ।	
७	१५	२०६८।२।५	राष्ट्रियसभाको भूमिका, काम, कर्तव्य र अधिकार सम्बन्धमा संवैधानिक समितिको सचिवालयले तयार गरेको प्रस्ताव पेश भएको र उक्त प्रस्ताव जस्ताको तस्तै अनुसूचीमा राखिएको । त्यसै सन्दर्भमा भएको सहमति : १. भावी संविधानको नाम " नेपालको संविधान राख्ने । यस सम्बन्धी विवादको सूचीमा रहेका ६ वटा प्रश्न हटाउने । २. शिविरमा रहेका लडाकुहरुको (जनमुक्ति सेनाको) पुनर्स्थापना, व्यवस्थापन र समायोजन लगायतको शान्ति प्रक्रिया टुंगो लागेपछि मात्र नयाँ संविधान जारी हुने भएकोले सो सम्बन्धी विषय नयाँ संविधानमा राख्न नपर्ने हुंदा राष्ट्रिय हितको संरक्षण समितिको प्रतिवेदनमा रहेको यस सम्बन्धी टुंगो लाग्न बाँकी विषयलाई विवादको सूचीबाट हटाउने ।	
८	१६	२०६८।२।६	राष्ट्रिय हितको संरक्षण समितिको प्रतिवेदनमा टुंगो लाग्न बाँकी रहेको १८ वर्ष उमेर पुगेका नागरिकलाई सरकारले सैनिक तालिमकोलागि आब्हान गर्न सक्ने, त्यसरी आव्हान भएकोमा तालिम लिई सेवा गर्नु पर्ने व्यवस्था राख्ने वा नराख्ने भन्ने विषयमा छलफल हुँदा "राष्ट्रले चाहेका बखत अनिवार्य सेवा गर्नु नागरिकको कर्तव्य हुने" व्यवस्था समेत संलग्न रहेकोले उक्त विषयलाई	

			विवादको सूचीबाट हटाउने सर्वसम्मतिले निर्णय भएको ।	
९	३०	२०६८।७।२८	विवाद समाधान उपसमिति अन्तर्गत निर्माण गरिएको कार्यदलका संयोजक माननीय श्री लक्ष्मणलाल कर्णले शासकीय स्वरुप र निर्वाचन प्रणाली दुवै विषयमा तुलनात्मक अध्ययन गरी कार्यदलले तयार पारेको सुझावसहितको लिखित प्रतिवेदन पेश गर्नु भएको र उक्त प्रतिवेदनमाथि उपसमितिको आगामी बैठकबाट छलफल प्रारम्भ गर्ने सहमति भएको ।	
१०	३४	२०६८।८।२७	"१. संघीय व्यवस्थापिका-संसदको निर्वाचनमा मिश्रित निर्वाचन प्रणाली (पहिलो हुने निर्वाचित हुने र समानुपातिक निर्वाचन प्रणालीको मिश्रित स्वरुप) अवलम्बन गर्ने । २. सबै तहका निर्वाचनमा १८ वर्ष उमेर पुगेको नेपाली नागरिकलाई मतदानको अधिकार हुने ।	
११	३५	२०६८।८।२९	१. संविधानसभाले संवैधानिक समितिलाई मिति २०६७।१०।१२ मा दिएको निर्देशनको बुंदा नं. ४ मा उल्लेख भए बमोजिम मौलिक हकको रुपमा प्रत्याभूत गरिएका उही कुरालाई राज्यका निर्देशक सिद्धान्त तथा नीतिमा नदोहोऱ्याउन हिजो मिति २०६८।८।२८ गतेको संवैधानिक समितिमा छलफल भई सो विषयमा अधयन गरी सुझाव पेश गर्न यस विवाद समाधान उपसमितिमा पठाइएकोमा संवैधानिक समितिमा भएको छलफललाई समेत आधार लिई भाषा र भाव दुवै रुपमा दोहोरिएका विषयहरुलाई यकिन गरी उपसमितिमा सुझाव पेश गर्न उपसमिति अन्तर्गत निर्माण भएको कार्यदललाई जिम्मेवारी दिने । २. मौलिक अधिकार तथा निर्देशक सिद्धान्त समितिको प्रतिवेदनमा रहेको मौलिक हक सम्बन्धी मस्यौदाको सि.नं. ५ को न्याय सम्बन्धी हकको उपधारा (४) मा देहायको प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश थप गर्ने :- "तर यो संविधान जारी भएपछि घटित मानवता बिरुद्धको अपराध, युद्ध अपराध र आम नरसंहार सम्बन्धी अपराधमा भूतप्रभावी कानून बनाएर सजाय गर्न यस उपधाराले बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन ।" ३. मौलिक अधिकार तथा निर्देशक सिद्धान्त समितिको प्रतिवेदनमा रहेको मौलिक हक सम्बन्धी मस्यौदाको सि.नं.१० को सम्पत्तिसम्बन्धी हकको समग्र व्यवस्था उपयुक्त र पर्याप्त रहेकोले उक्त व्यवस्थामाथि परेका फरक मतसँग सम्बन्धित जग्गाको हदबन्दी, क्षतिपूर्ति र समग्र सम्पत्तिको सीमा सम्बन्धी तीन वटा टुंगो लाग्न बाँकी विषयहरु अब विवादको सूचीमा राख्न नपर्ने भएकोले हटाउने ।	
१२	३६	२०६८।९।३	१. संवैधानिक समितिको प्रतिवेदनमा टुंगो लाग्न बाँकी रहेको संविधान संशोधनसँग सम्बन्धित धाराको उपधारा (७) मा "वहुमत संघीय इकाईको विधायिकाले" भन्ने शब्दावली राख्ने वा "५० प्रतिसतभन्दा बढी जनताको प्रतिनिधित्व गर्ने संघीय इकाईका विधायिकाले" भन्ने शब्दावली राख्ने विषयलाई राज्यको पुनर्संरचनाको विषय टुंगो लगाउँदा संवोधन गर्ने गरी हाललाई उक्त प्रश्न यहाँ कायम नराख्ने । २. संवैधानिक समितिको प्रतिवेदनमा टुंगो लाग्न बाँकी रहेको विविध भागसँग सम्बन्धित नेपाली राजदूत र विशेष प्रतिनिधिको नियुक्ति समावेशी समानुपातिक सिद्धान्तको आधारमा गर्ने भन्ने विषयलाई सामाजिक न्यायको हकमा मीलान गरी सोको व्याख्यात्मक टिप्पणीमा "सार्वजनिक सेवा भन्ने शब्दावलीभित्र नेपाली राजदूत र विशेष प्रतिनिधिले गर्ने सेवा पनि समावेश हुने व्यहोरा राख्ने ।	
१३	४१	२०६८।९।१५	कार्यदलका संयोजक माननीय श्री लक्ष्मणलाल कर्णले पेश गर्नु भएको प्रतिवेदनमा सहमति भएका विषयः १. विवादित विषयमध्ये बुँदा नं. ३ को प्रश्न नं. ४ मा रहेको विषय (विवादित ७५ वटा प्रश्नको सूचीमा ४५ नं. मा रहेको प्रश्न) मा मौलिक अधिकार तथा निर्देशक सिद्धान्त समितिको प्रतिवेदनको सि.नं. २ को उपधारा (१) मा रहेको "सघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक व्यवस्था" भन्ने शब्दावली नै उपयुक्त रहेकोले यथावत् कायम राख्ने र यसमा परिवर्तनको आवश्यकता नरहेकोले यो	

			प्रश्न कायम राख्न नपर्ने । २. विवादित विषयमध्ये बुँदा नं. ४ अन्तर्गतका ५ देखि ११ नं. सम्मका प्रश्नहरु (विवादित ७५ वटा प्रश्नको सूचीमा ४८,४९,५०,५१,५२,५३ र ५९ नं. मा रहेका प्रश्नहरु) राजनीतिक अग्राधिकार र आत्मनिर्णयको अधिकारसँग सम्वन्धित रहेका उक्त दुबै विषय राज्यको पुनर्संरनचा तथा राज्यशक्तिको बाँडफाँड समितिको प्रतिवेदनमा विवादको सूचीमा रहेको हुनाले यहाँबाट यी प्रश्नहरु हटाउने । यी दुबै विषयमा राज्यको पुनर्संरचना तथा राज्यशक्तिको बाँडफाँड समितिको प्रतिवेदन टुंगो लगाउँदा छलफल गरी टुंगो लगाउन उपयुक्त हुने । ३. विवादित विषयमध्ये प्रस्तावनासँग सम्बन्धित प्रश्न नं. १२ (विवादित ७५ वटा प्रश्नको सूचीमा ७५ नं. मा रहेको प्रश्न) को सन्दर्भमा संवैधानिक समितिको प्रतिवेदनमा रहेको प्रस्तावनाको अनुच्छेद ३ लाई यसरी पुनर्लेखन गर्ने :- "राष्ट्रियहित, लोकतन्त्र र अग्रगामी परिवर्तनका लागि नेपाली जनताले हालसम्म पटक पटक गर्दै आएका ऐतिहासिक जनआन्दोलन र सशस्त्र संघर्ष, त्याग र बलिदानको गौरवपूर्ण इतिहासलाई स्मरण एवं शहीदहरु तथा बेपत्ता र पीडित नागरिकहरुलाई सम्मान गर्दै" ४. प्रस्तावनासँग संबन्धित प्रश्न नं. १३ मा रहेको "बहुलवाद" सँग सम्बन्धित विषय (विवादित ७५ वटा प्रश्नको सूचीमा ५८ नं. मा रहेको प्रश्न) र संविधान संशोधन सम्बन्धी विषय टुंगो लाग्न बाँकी रहेकोले त्यसलाई त्यही स्थानमा छलफल गरी टुंगो लगाउन सकिने भएकोले यो प्रश्न पनि कायम राख्न नपर्ने । ५. मौलिक हकको रुपमा प्रत्याभूत गरिएका उही कुरालाई राज्यका निर्देशक सिद्धान्त तथा नीतिमा नदोहोऱ्याउन मिति २०६८।८।२८ गते संवैधानिक समितिमा भएको छलफललाई समेत आधार लिई भाषा र भाव दुवै रुपमा दोहोरिएका विषयहरुलाई यकिन गरी सुझाव पेश गर्न उपसमितिमा प्राप्त भएकोमा सो विषयमा उपसमिति अन्तर्गत निर्माण गरिएको कार्यदलले आज पेश गरेको प्रतिवेदनमाथि छलफल भई उक्त विषयलाई अन्तिम रुप प्रदान गरिएकोले संवैधानिक समितिमा पेश गर्ने । उपसमितिको मिति २०६८।८।२९को बैठकमा एकसरो छलफलबाट सहमति कायम भएका, संवैधानिसमितिमा पनि छलफल गर्न उपयुक्त हुने देहायका विषयहरु पनि संवैधानिक समितिमा प्रस्तुत गर्ने । १. मौलिक अधिकार तथा निर्देशक सिद्धान्त समितिको प्रतिवेदनमा रहेको मौलिक हक सम्बन्धी मस्यौदाको सि.नं. ५ को न्यायसम्बन्धी हकको उपधारा (४) मा देहायको प्रतिवन्धात्मक वाक्यांश थप गर्ने :- "तर यो संविधान जारी भएपछि घटित मानवता बिरुद्धको अपराध, युद्ध अपराध र आम नरसंहार सम्बन्धी अपराधमा भूतप्रभावी कानून बनाएर सजाय गर्न यस उपधाराले बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन ।" २. मौलिक अधिकार तथा निर्देशक सिद्धान्तको सिं नं. १० को सम्पत्ति सम्बन्धी हकको समग्र व्यवस्था उपयुक्त र पर्याप्त रहेकोले उक्त व्यवस्थामाथि परेका फरकमतसँग सम्बन्धित तीनवटा टुंगो लाग्न बाँकी विषयहरु अब विवादको सूचीमा राख्न नपर्ने भएकोले हटाउने ।"	

ध्यानाकर्षण : विवाद समाधान उपसमितिको प्रतिवेदनको पृष्ठ ६३ देखि पृष्ठ ९३ सम्म उल्लिखित भएका संवैधानिक समितिबाट गठित विवाद समाधान उपसमितिले मिति २०६९।२।२ मा गठन गरेको कार्यदलले मिति २०६९।२।३ मा पेश गरेको प्रतिवेदन संवैधानिक-राजनीतिक संवाद तथा सहमति समितिलाई सन्दर्भ सामाग्री हुने देखिएकोले ध्यान आकर्षण गराउने ।